ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 7 րուբլ, կէս տարվանը 4 րուբլ։

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը, պ. Ծատուրեանի և Արասխանեանի խանութում

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբ. գրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 (Բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երկպառակութիւն։ — Ներքին տեսութիւն։ Ախալքալաք և նրա շրջակայքը։ Նամակ Երևանից։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։ — Արտաքին տեսութիւն։ Արևելեան խնդիրը Կ. Պօլսի կօնֆերէնցիայից յետոյ։ Արտաքին լուրեր։ — Խառն լուրեր։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Վարինկի վնջերը։

ՊԷՊՕ

ԿՕՄԵԴԻԱ ԵՐԵՔ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

Հեղինակութիւն

Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑԻ

Ծախվում է Թիֆլիսում «Մշակ» լրագրի խմբագրատան մէջ և պ. Զ. Գրիգորեանցի գրավաճառանոցում։—Գինը 30 կոպէկ։

Այլ տեղերից պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով՝ «Въ Тифлисъ, въ Кавказскую книжную торговлю З. Грикурова и К-º, աւելացնելով գրքոյկի գնին 5 կոպ. ճանապարհի ծախս։

3—3

ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԻՒՆ

Առ հասարակ մեր գաւառական թղթակցութիւնների գլխաւոր պակասութիւնը նրա մէջն է կայանում, որ այդ թղթակցութիւնների մեծ մասի բովանդակութիւնը՝ կամ հոգևորականութեան վրա է, կամ ուսումնարանների մասին։ Իսկ ազգագրական, տնտեսական, կենսական, հասարակական հարցերը շատ քիչ են զբաղեցնում մեր հասարակութիւնը։

Եւ ուշադրութեան արժանի է որ նոյն երևոյթը, նոյն միակողմանի ուղղութիւնը թղթակցութիւնների մէջ կրկնվում է ամեն տեղ, որտեղ զետեղված են հայերը։ Նոյն երևոյթը մենք նկատում ենք և Թիւրքիայի հայոց լրագրութեան մէջ։

Բայց գուցէ ոչ մի տարի այդքան շատ նամակներ չէինք ստանում վերև յիշված բովանդակութեամբ, որքան անցեալ տարվայ վերջերում և ներկայ տարվայ սկզբում։ Մինչև անգամ ուսումնարանները և նրանց դրութիւնը նկարագրող նամակների թիւը սկսել է պակասել և նամակների մեծ մասը լցված է մեր հոգևորականութեան և հոգևորականների գործունէութեան նկարագրութեամբ։

Եւ մեծ մասամբ այդ տեսակ թղթակցութիւնների նիւթը շատ անմխիթար է՝ միշտ գանգատներ այս կամ այն հոգևորականի վարմունքի և անարդար գործունէութեան վրա։ Նշանաւոր է որ այդ գանգատների շարժառիթը մեծ մասամբ լինում է մի որ և է քաղաքի կուսակրօն և աշխարհական հոգևորականի, այսինքն մի եպիսկոպոսի կամ վարդապետի և քահանայի մէջ երկպառակութիւնը։ Թղթակցութիւններ գրողները մեծ մասամբ լինում են աշխարհականներ, և այդ երևոյթը ցոյց է տալիս որ այս կամ այն քաղաքի կուսակրօն հոգևորականի և նոյն տեղի քահանայի մէջ ծագած երկպառակութիւնը միշտ բաժանում է և աշխարհականներին երկու բանակի վրա՝ ոմանք սկսում են պաշտպանել քահանային, միւսները եպիսկոպոսին, կամ վարդապետին։

Այսպիսով Շուշի, Համշէնի, մի ամբողջ քաղաքի հայ հասարակութեան բարոյական, մտաւոր և նիւթական ամբողջ ոյժերը միշտ լարված դրութեան մէջ են լինում, շնորհով հոգևորականութեան երկու տարրերի երկպառակութեան, սպառվում են այդ ապարդիւն երկպառակութեան մէջ, և յափշտակվում են իրանց ուղղակի պարտաւորութիւնից՝ ներգործել ազգի մտաւոր, բարոյական և տնտեսական դրութեան բարւոքման և առաջադիմութեան վրա։

Եւ այդ մեր նկարագրված տխրալի երևոյթը մի առանձնական, բացառական երևոյթ չէ՛, որ յատուկ լինէր մի որ և է քաղաքին, այլ այդ տեսակ նամակագրութիւններ մենք հինգ տարվայ ընթացքում ամեն քաղաքներից էինք ստանում և այժմ օրից օր աւելի և աւելի մեծ քանակութեամբ ենք ստանում ամեն տեղից՝ Ալէքսանդրապօլից, Գանձակից, Ախալքալաքից, Ախալցխայից, Հու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԻՆԿԻ ՎՆՋԵՐԸ

(Շարունակութիւն) *)

Հալբաթտա դիփունքն էս հանգը չէին, դիփունքը խօսօղ չէին, դիփունքը բեռան պատռած չէին. ամա նրանք ջէր նուր էին մարաքա ննգնում, ջէր նուր էին դուս կանգնում։

Հալբաթտա նրանց մէջը մէ քանի հալալնիր էլ կէին, մէ քանի բարի սրտանի էլ կէին. ամա ինչ գուզէ ծաղիկ դէվէր ննգնի Քուռի գոչգոչներումը, հալբաթտա հիգը կէհա, հալբաթտա ղայնարներումը ննգնելիս անդունգը դէվէր կու կորչի։

* * *

Իմ Մակակօն էր մէնակ, իմ խիղճ Մակակօն, վուր դիփունիմէն աչքարա ջոգվում էր, վուր տարեկուսարած մնացէլ էր ու էլ չէր գիդի վո՞ւր միան ծակը մտնի էս ազապլներեմէն։ Հէնց գիդէր ջիանճվելա է նրանց մէջն ու ով ուզեցիլ էր նրանցմէն վուտի տակը կու ճխլէր խղճին։

«Վայ նրա միղկն, ասում էր Մակակօս, ով սրանց ճանգը կու ննգնի։»

Քանի էստի չէր, քանի սրանց մէջը չէր, խիւքի ծէրը գնում էր սրանց համա, փառք ու պատիւ էր համարում սրանց մէջը խառնըվիլը ու հիմի վուր էստի էր, հիմի վուր սրանց էրեսարքն իր աճկով տեսնում էր, սրանց ձէնն իր անկաճով իմանում ու ում փիչին ուզում էր, գիրչում էր, հիմի կի էրնէկ էր տալի, վուր մէ չուստ էսղանց ազատվի, մէ սրտաբաց իր կէկէլին ու նինուցուն պատմէ էսղադա բանն ու խաբարը, էս միծաօղլաններու ասա կօսէքը։

Էսէնց է, շատ բան ինչ հիռուէմէն էրնէկ տալու է, մօդիկեմէն շատ ջէր կորցնում է իր հիացքը։

Համ էլ ինչ գիդէր խիղճը թէ չուրս քաշն հոգու վէչեր կուլէր ու էն հանգի աժդահա, գէներալ կնգիրք ու ախչըկիրք կուլէին խառը, վուր կօսէիր սաղ աթմօրթի կուլ կու տէին թօխլօ ձվի պէս։

Սրանց մօդ Մօղնինց Նատաշէն ու Բուդաղինց Անիչկէն փաս, Լաղլաղինց Դարինկէն ու Կոմբօստինց Քալինկէն հրիշտըքնիր, Ծիվծիվինց Մաշինկէն ու Քիրմանինց Սաշինկէն էրեխէրք։

Հէնց էն քնջնումը, վուրդի Մակակօն կուչ էր էկի, մէկը հէստիկը կանգնած էր մէ ջղուբ ախչըկերանց մէջը, վուր Մակակօս սարսում էր ու դողում քանի վրէն մտիկ էր անում։

Մինձ, լէն, հաստ, էրեսը կարմիր կոմբօստօի նման, վուր կօսէիք դըրագունի ունտրափիցար ըլի պախօդեմէն նուր յիդ դառած։ Ամա մէ զուքած, մէ նեժնի հագած, վուր մարդ հէնց կու գիդենէր տասն ու ինը տարեկան նարահարս ըլի հագրած թագի տակուան համա. ով կօսէր թէ քարսունն էլ անց է. չուրս վէրջօկ մէնակ չիքիմ հաշիւի լէնքը կուլէր ու բաց մավի մախմուր ճակտի ալըխումը մէ ահագին բրիլիանտէ ասող ունէր ցցած, վուր կօսէիք թաքավուրի թագեմէն ըլի փախցրած. էն աստղի տակն էլ իրիք մանդր էլի բրիլիանտէ ցրեմլիքը սիրուն գողդըղում էին քանի նա գլուխը նեժնի ժաժ էր տալի ու ծիծաղում։

Ինչիր չէր ասում էս գէներալ դնգը դամէն, ինչիր չէր պատմում, վուր Մակակօի մաղիրը բիզ բիզ էր անում դրուստ։

* * *

Շատ չալիշ էկաւ Մակակօս, վուր մէ էն քընջնեմէն դուս սլքվի, մէ ազատ շունչ քաշէ. ամա չէր ըլում, էնէնց կանգնած էին էն անիծածնիրն առչիւը, վուր ճանփայ չէր գթնում անցկենալու ու էնղադա համարցակութիւն ով կուտէր նրան վուր էն հանգի աղաղիլներուն դէմուդէմ ասիլ էր թէ մէ ճանփա տուէք ինձ։

Մէրաշ էն գէներալ դամէն յիդ մտիկ արաւ ու մէ խիթից Մակակօին, վուր խիղճը տիղնի տիղը յալվեցաւ ու թային վէր կու ննգնէր, վուր նստած չէր էլի։

Ինչի խիթից էնէնց էն դամէն Մակակօիս, չիմ գիդի ձիր արիւը. հալբաթ էնդուր վուր նա գէներալ դամա էր ու Մակակօն մէնակ Մակակօ։

Ամա ինչրու Մակակօս ուչկի գուքէր էն խիթելեմէն, մէ ուրիշ գէներալ դամա մօդ էկաւ Մակակօի առչիւը կանգնած դաստի մօդ։ Սա էլ քառսուն տարեկան կուլէր. ամա սա խստակ ուրիշ իմքին էր. կարճ, հաստ, փքած, էրեսը սիպտա զօգրի նման, էլ վունց աճկիրն էր ջոգվում, վունց քինթը, վունց լէնքը, վունց էրգէնքը դրուստ կօլօլ բուրթի էր անիծածը. հիդն էլ էնէնց փնչում, վուր կօսէիք կրակի մաշինա ըլի բանելիս. ամա մէ զլպլտած, մէ զլպլտած, վուր օսկին ու բրիլիանտնիրը բռնով էր վրէն ածած. մէնակ ճակտի ալըխն աժէր աստաս հինգ հազար թուման. դիփ փիրուզներեմէն ու բրիլիանտներեմէն ծաղկնիր էր դուս բերած վրէն ու ջինս մարքրտէ փոթլիր կլապիտոնով կարած։

«Թազա խաբար, թազա խաբար», ասաւ էս բուրթի գէներալ դամէն դնգը գէներալ դամին ու ինչոր քչփչացին ջէր մէկ մէկու անգճումը, իժում մէկէլնէրունը։ Մէրաշ դիփունքը մէտի յիդ մտիկ արին Մակակօին ու մէ ծիծաղ ու քըքռուցնիր վիր արին, վուր խիղճ Մակակօս խստակ շշկլվեցաւ։

* * *

Ինչ ահ ու դուղ ննգաւ Մակակօի ջանը, ինչ խաբրնիր անցկացաւ նրա սրտումն ու մտկումը, աբա վունց ասիմ...

Ջէր հէնց գիդէր էնդուր ին ծիծաղում վրէն, վուր դիփունքն իմացան, վուր փեշաքրի կնիկ է. ամա նրանցն ինչ դաւի, թէ կի ձալօն կանչիլ է ու մեծրիլ... Ինչ անինք վուր իրանք միծաօղլաններու կնգիրք էին, ինքը խօ նրանցմէն վունչինչ չէ խլում։ Իժում իր չուրերուն մտիկ արաւ. չուրիրն էլ ղուրթ է նրանց չուրերու նման չէր. ամա էնէնց մասխարա գցելու էլ չէր։ Բաս ինչն էր գժվեցրի նրանցը, վուր էսէնց վրէն ծիծաղում էին։ Կուլի էնդուր վուր մէնակ քնջնումը նստած է ու ոչով դօստ ու դօբիլ չունէ, վուր հիգը խօսում ըլի. ինքն ինչ անէ, ինքն ինչ միղ ունէր։

Մէ բաշ սաքեչի գրաւ դնիլը կէծակի պէս անց կացաւ մտկումն ու ձեռն ու վուտը սառուց կտրվեցաւ։ Կուլի իմացիլ ին ու էնդուր ին ծիծաղում. վայ գեղինը վուր մտնի էն լաւ չէ. ամա վուրղանց կու իմանէին էս բանը. Կունդուրինց Թաթէլը կէսօրի վուխտը Սէյիդաբաթ էր ու էսէնց անզսկածի էստի խաբարը վուրդի կու հասցնէր. էն էլ էս հանգի պատվական ոմքներու մօդ նրան ո՞վ կու մօդ թողնէր. համ էլ նա չէ՞ր վուր օրթում հաւատ արաւ, վուր խօստովանք կու պահէ.

Ջէ սաքեչի բանը սրանք չին գիդի, չին կանա գիդենայ. բաս ինչն էր նրանցն էսէնց քըքռեցնում... Մտաւ խիղճ Մակակօս չփոթված փքրերու ծովը, վուրի մէջ իր անկարա սիրտը ելքան կտրած գեմու պէս խան մէ տալղի ծէրին էր դիվիր ննգնում, խան էրկու տալղի մէջը խեղդվում։

Ախ, Մակակօ ջան, եարաբ քու սիրտը քար է, թէ ինչ է. քսան ու չուրս սահաթ չը կայ, էդ մէ լօտօի խաթիր, քանի բանիր անց կացաւ քու սրտումն ու էլի դիմնում իս։

* * *

Վիրջը Մակակօս հէնց գիդէր իրզնուց ձէն էկաւ նրա համա՝ խազիաիկէն դիփունին ասում էր «մօրձանդիթ, համեցէք։»

Անջաղ գէներալ դամէքը հիռացան իրանց կամպանիով, անջաղ Մակակօս ազատվեցաւ նրանցմէն ու ճամփայ գթաւ անցկենալու։

Ամէն քնջնեմէն, ամէն օթախէմէն մօդ էին գալի ու մօդ լօտօի ստօլին մէ հարաի հրուցով, մէ ղալմաղալով ու զիժինով, վուր կօսէիք մէ լաւ վարժած ղօշում թօփ ու եարաղով վրա է դառնում բիրթ վիկալնելու։

Մօդ էկաւ իմ խիղճ Մակակօն էլ ու չէր իմանում թէ վունց է մօդ գալի։

Նստեցան լօտօ խաղօղնիրը լօտօի բոլորքը. նստեցաւ Մակակօս էլ, հիռու, հիռու էն գէներալ դամերեմէն ու իր հաքեհան թարունեմէն. ամա աչկիրը վուր վիքաշէց, տեսաւ վուր էն անհաւատնիրն էլ էկան ու պուպուղ դէմուդէմը չարվեցան։

Ուզում էր էն սհաթին խիղճս վիկենա ու գնա

*) Տես «Մշակ» №№ 1, 2, 5 և 8.

շուց, Երևանից, Շամախուց....

Մենք գցվել ենք այդ երկպառակութեան երևոյթներից, այդ մշտական գանգատներից, մեր եկեղեցու երկու տարրերի պառակված և անպատկ հոգևորականութեան այդ յարաբերութիւնների նկարագիրներից: Մենք աշխատում ենք էլ չը տպել այդ նամակները:

Ցաւալին այն է, որ ամեն մի քաղաքում, որտեղ կան այդ երկպառակութիւնները, ազգաբնակութեան աշխարհական մասն էլ հետևում է երկպառակութեան հոսանքին, հետևում է հոգևորականների միմեանց մէջ ունեցած երկպառակութիւններին, բաժանվում է երկու անհաշտ թշնամական բանակների վրա....

Եւ հոգևորականութիւնը փոխանակ ցոյց տալ ժողովրդին խաղաղասիրութեան, սիրոյ և եղբայրական զգացմունքի օրինակը, այսպիսով վարժեցնում է, ժողովուրդը՝ խռովասիրութեան, խռովութեան, խարդախութիւնների մէջ...

Բոլոր հայաբնակ քաղաքներից անդադար ստանում ենք նամակներ, որոնցից մի քանիս եպիսկոպոսի կամ վարդապետի կողմն են բռնում, իսկ միւսները այս կամ այն քահանայի.... Երկու կողմից էլ հաւատացնում են որ իրանց կողմը արդար է, և հակառակ կուսակցութեան պարագլուխը անպիտան մի մարդ է.... Եւ խնդրում են նամակները տպել արդարութեան անունով...

Ցաւալին այն է, որ տեսնելով այդ անմխիթար երևոյթը, մեր առաջ կայ միայն մի ելք, որին մեզ հնարաւոր չէ հետևել՝ այն է որ քարոզենք սէր, եղբայրասիրութիւն այն հիմնարկութեանը՝ եկեղեցուն, որ ինքն ամենայնի, ուրեմն սիրոյ և եղբայրասիրութեան ներկայացուցիչ է, — բայց մեզ, աշխարհականներիս այդ անելը չէ պատկանում:

Ուրեմն ի՞նչ անենք.... Պէտք է լռենք:

Երևի հայի ճակատագիրն է՝ կորչել, անհետանալ, իր բարոյական, մտաւոր և տնտեսական ույժերը սպառել՝ կրօնական երկպառակութիւնների մէջ....

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔ ԵՒ ՆՐԱ ՇՐՋԱԿԱՅՔԸ

III

Հարկաւոր ենք համարում Ախալքալաքի շրջակայքը նկարագրելով յիշել [*] ԿՈՒԼԻԿԱՄ գիւղը: Այդ գիւղը ունի մօտ 40 հայ տուն: Բնակիչները պարապում են երկրագործութեամբ, անասնապահութեամբ, բայց գլխաւորապէս ջրաղացպանութեամբ: Այս գիւղը նշանաւոր է իր սառը և քաղցր աղբիւրներով ու կարմրախայտ համեղ ձկներով: Ահա այս գիւղն է, որ, թէև այգիներ չունի, գարնանը ախալքալաքցիների զուարճութեան և ամարանոց գնալու տեղ է: Չը նայելով որ այս գիւղը Ախալքալաքին կից է, — միայն 2 վերստ հեռու, — այնու ամենայնիւ նրա բնակիչները ընկղմված են կոպիտ գիւղական կոպտութեան մէջ: Սոքա չեն ընդունում քաղաքի բնակիչների, իրանց հարևանների գովելի կողմերը, բայց նոցա շատ կեանքի եղանակը և պակասութիւնները սիրով են ընդունել:

Կուլիկամ գիւղին պատկանում է մի սարափելի փորձանք, այն տեսակից, որին կոչ եղաւ Կարգալը: Այս փոքրիկ գիւղը պատկանում է 4 հայ և թուրք կալուածատէրերին, որոնք ամեն ջանք են թափում խլել խեղճ աշխատասէր գիւղացուց նրա վերջին օրական ապրուստը: Յայտնի չէ ինչ պատճառով կալուածատէրերը պահանջում են գիւղացիներից 1000 ռուբլ փող և վարձած ունեն երկու ադվօկատ, որոնք ամեն օր օրէնքների նոր նոր յօդուածներ գտնելով, խեղճ գիւղացիների գլխին անդադար գանգատներ են յարուցանում մեծագումար պահանջներով: Գիւղացիները այլ ևս չը կարողանալով տանել այս տեսակ բռնութիւնները, խմբերով մարդիկ են ուղարկում Տփխիս, իշխանութեանից արդար դատաստան խնդրելու համար:

Այս գիւղը ունի մի հին քանդված եկեղեցի, որ գիւղացիների բազմաւոր ժամանակը նորոգվեցաւ մինչև կէսը, բայց երբ բազմացան նրանց գլխին կալուածատէրերի ձնշումները, նրանք այլ ևս ոյժ չունեցան շարունակել իրանց տաճարի վերանորոգութեան գործը: Այստեղ ուսումնարան չը կայ: Ի՞նչ կը լինի ժողովրդի բարոյական և մտաւոր զարգացումը, թող ինքն ընթերցողը գուշակէ, երբ որ կիմանայ թէ ժողովրդի հովիւը, տէղական քահանան, մի «փալ-բացանող» և սատանաների ու դևերի հետ յարաբերութիւն ունեցող մի անձն է....

Այժմ թողնելով Ախալքալաքի շրջակայքի կարճ նկարագիրը, մի հայեացք կը գցեմ գաւառիս տնտեսական դրութեան վրա:

Ես յիշեցի իմ առաջին յօդուածներում ինչ նահապետական դրութեան մէջ են մեզ մօտ առևտուրը և արուեստները: Նոյնպէս կարճ նկարագրեցի և երկրագործութեան անմխիթար և նահապետական դրութիւնը: Այժմ կասեմ որ անասնապահութիւնը աւելի լաւ դրութեան մէջ չէ: Ախալքալաք գաւառը, որ ինչպէս ասացի, բաղկացած է մօտ 100 գիւղերից, և բազմաթիւ հայ, թուրք, թարաքեամա և քուրդ անասնապահ բնակիչներից, ամեն տարի ենթարկվում է կենդանիների սարսափելի ոչնչացնող տիֆին և ժողովուրդը ոչինչ միջոց չունի և չէ կարող ունենալ այդ ցաւից ազատվելու համար: Ո՞վ է տուել նրանց անասնաբոյժ (վետերինար), ո՞վ է սովորեցրել նրանց անասնապահութեան մէջ կենդանիներին վերաբերութեամբ առողջապահական կատարելագործված միջոցներ, անասուններին պահելու նոր տնտեսական եղանակներ.... Մեր ժողովուրդը դեռ այնքան չէ զարգացած, որ այս օգուտները հասկանայ, բայց այդ պակասութիւնները կարող են լրացնել հասարակ ժողովրդի վրա հեղինակութիւն, ներգործութիւն ունեցող անձինք՝ գաւառապետը և գիւղական տանուտէրերը: Բայց սոքա էլ կարծես չեն հասկանում թէ ժողովրդի տնտեսական դրութեան բարւոքելու մասին հոգալը նոյնպէս նրանց պարտականութիւնն է: Օրինակ անցեալ ամառը, ինչպէս և հաղորդվեցաւ «Մշակին», մեր մի անասնատէր քանի մի օրվայ մէջ 200 եզ էր կորցրել անասունների ժանտախտից: Ցաւը սատկանալով սկսեց տարածվել ամբողջ գաւառում և ոչ գաւառապետը, ոչ էլ տանուտէրերը ոչինչ կարգադրութիւն չարին այդ մասին:

Միայն սեպտեմբեր ամսին, երբ ցաւը սկսեց

մէկէլ ծէրը, թէգուզ խատակ դուս կորչի էնդանց. ամա հէնց գիդէր ջնջլով կապած է իր սկամու վրա. էնդադա հոքումը մատով չանց տալու վունց դառնայ: Գլուխը քաշ գցից ու ակրքներուն դադիմ հուփ էրիտ, վուր հոգին դուս չը վազի:

Հանեցին դիփունքն իրանց նեժնի ջիբերեմէն նեժնի պորտմօնեքը ու հիչա ու հանդիստ ճաբած ու դաղած փուղերը. հանից Մակակօս էլ դողդղան ձեռով իր դաւը տանջանքով ճարած փուղերեմէն մէ իրեք մանեթանուց:

Աբահա կցվեցաւ միծառղլաններու միծնակ լոտօի խաղը իր ամբօ տէրնօէրով. վուրի վրա խօսիլն ու ժամանակ կորցնիլը չաժէ:

***

Զարմանք տեսիլք էր էնչախն էնդանցօբէն: Մօդը խուռն հոքի աւել լոտօի բոլորքը նստած ախչըկերքը, կօսէիք, խատակ մուղէն շինած աթմօրթիք էին. վունց խիլք, վունց սիրտ, վունց դատողութին, վունց զգացմունք, վունչիչ էլ չէր էրևում նրանց մէջը: Մէկը տօպրըկէմէն հանում էր լօտօի նումէրը ու անումը տալիս էր թէ չէ, խուռնը մէտի, գլուխը քաշ գցած, մէ հանդի աճկերն ու ձեռները ժաժ էին տալի ու մէ բան էին շինում: Կօսէիք դիփունքը մէ թելի վրա կապած տիկինիր էին ու էն թելը ձքեւիս դիփունքը մէ հանդին էին խաղում: Քանի սիրուն ու գիժ նրանց մէջը, քանի խելօք ու յիմար, քանի հասակով ու ջհէլնիր, քանի բարի ու չար, դիփ, դիփ, դիփ մէկ էին, դիփ մէ նման էնչախը: Աիդուն, կօսէիք, էն ախչըկերանցմէն իրանց գլխի ու դօշի բրիլյանտնիրն էին խլի ու նրանք էին էնդադա վառած մումերումը խօսում ու ճկճկում իրանց տէրերու մագլիէր, քանի սրանք գլուխը ժաժ էին տալի:

Սրանց վրա աւելի մօղնիքը, վուր էլ լօտօն չէին լայիղ անում, ու մէ երկու նեժնի փուրփեվերիք իրեք չուրս ստօլի վրա բեզիկ ու ռամս էին խաղում ու փուղեր էին տանում ու տանուլ տալի, վուր կլուբումը լուսացնող մարթկերանցն էլ չէարցիսվինօս:

Էս խաղացողներու մէջ մէ քանի նշնելու ֆրանտ ախչըկիրք էլ կուռը կռանը գցած ու մըճկեներուն մարթագլուխ իրեք չուրս հազար թուման բաժինք կապած, մէ ծէրեմէն մէկէլն էին բօլթա տալի ու բուլվարի վրա ու կրուժոկումը տեսած մօղնի ջհէլ աղերանց վրա ռուսվար խօսում եա ֆրանսեվար կօտրատում. հիդն էլ խիստ էին ուզում իմանա թէ էն աղերանցմէն վուրը կու լուս ննդնի սմեթամանքայ, վուր շուկէ ու տանէ իրանցը իրանց քիռներով:

Սրանց հակառակ, կօսէիք, մէ երկու պառաւ Մախօ ու Խամփերի, ծնդներումը ջանը կոտրած ու աէրօղորմէն եա բուռնութաւ կօշօփը ձեռին բռնած, նստած էին տախտի վրա ու էնքան զուքս ու զարթարանքումը, էն օսկէ դաջած պատերումը իրանց տեսած օրերն էին միտը բերում ու մխեմէն սիւցրած դարբըսի պատուհան էրանի տալի:

Մէկն էր մնացել եաքա ու դիփունի հիդ, մէկն էր մնացել պէսէլի նման մէ տիկեմէն մէկէլը թռչատում, մէ օթախեմէն մէկէլը գնում, լօտօիմէն բեզիկ մօղ գնում, բեզիկեմէն լօտօ ու խանն մէկին ասում գեթղվանէ, խան մէկէլին շնիրճիրիմէ. լօնտօնիրս փէսամն ու էչխումը, նրանց մօղ խմիար ծառայ էրեւում ու ծառաներու վրա սատիկ հրամաններ ծախում: Էտ իմ բարի, սիրուն, նեժնի, վարձկարար, թավրաքալ Վարինկէն էր—ինքը խաղխաիկէն, վուրնօր մէ իմքին չէր տանուլ տալի, մէ տիղ մէ իմքին չէր պակսեցնիլ տալի ու հիդն էլ գեսերալի ստօլը հազրէլ տալի իր մօղնի սաալափօսիմը, մօղնի ահագին բուֆէտեմէն աշխըրքի լավութին յիդ դարսելով:

Ինչ բաբամ բաբամ մուրաբէք ու մրքեղէն, ինչ կանֆեոտնիր ու խմիչքնիր: Թէ քաղկումը իմքին կու ճարվէր, վանց կուլէր վուր էն գիշեր Վարինկի ստօլի վրա չէր էլի:

***

Դիփ լաղաթի էր, դիփ սաղով էն շախն էնդանցօբէն, ամա էնդադա զուքս ու զարթարանքումը, էնդադա կնդերանց ու ախչըկերանցումը աճկին մէ բան պակաս էր էրևում, սրտին մէ բան ցաւ էր տալի:

Էն պառավական կնդիրքն ու ախչըկիրքը դիփունքն ունէին մէ տէր, եա հէր, եա փուրթի, եա մարթ, եա ախպէր, ու նրանցմէն վունց մէկը, վունց մէկը էնդի չէին ու չէին էլ կանաբլի, էնդուր վուր աղամ չէր: Վունց մէկը, կօսէիք, արժանի չէր վուր էս հանդի ժամանակ իրանց ախչըկայ, իրանց մօր, իրանց կնգայ, եա քվիր ձէնն իմանայ, նրանց տասծնիրը հասկանայ, նրանց ծիծաղի հիդ ծիծաղի... Արժանաւուրնիրը, կօսէիք, մէնակ ծառէքն ու լաքեէքն էին, վուր լիմօնադներով ու արչաներով նրանց գլխին պտուտ էին գալի, նրանց մէջն անց ու դարձ էին անում, նրանց ծիծաղն ու հանաքնիրն իմանում:

Ո՞վ էր էսառ միդավուրը, հալբաթ ոա վուր իրանք հէրիրն ու ախպարիքը, իրանք մարթիքն ու տէրիրը, վուր նրանք էլ իրանց կնդերանց ու ախչըկերանց հիդ ժամանակ անցկացնիլ չէին սիրում ու միթամ իրանց խիստ հարկաւուր բանը չինում, եա կլուբերումն ու ուրիշ լաւ լաւ տիղերում լուսացնում:

***

Ամա մեղայի Աստծու, էնդադա անիրաւ մարդկերանցմէն ու տէրերեմէն մէկը, հնաքեմէն դուս, հաւատարիմ էր մնացի էս գիշերութին իր սիրեկան նեժնի կնգան, իր սրտով սիրած օղլուշաղին. էտ էն հալալ, Աստուածավախ, մարդասէր տան տէրն էր—ինքը բիձա Ալէքօն, վուր առանց էն մէ գիշեր էլ չէր դիմնա առանց կլուբի ու էն չարամթ գիշեր իր սասարի հալալ հեսաբները պածիլ էր թէ չէ, գեմուղէմն էկիլ էր տուն ու իր նիստուանիցներով ու յուրմունդներով դաջած օթախումը խան ժամացիւք էր կարդում, խան փարղի էգնեմէն սիրուն ախչըկերանցը թաքուն ծկլստ անում:

Ժամացիւքը խիստ էր սիրում բիձա Ալէքօն. ամա էնչախը շատ էր ախսոսում, վուր թուրքօբա չէ ու էնդադա սիրուն կնդիրքն ու ախչըկիրքը դիփ մէտի իր կնիկ չէին:

«Հայ թէ կու ըլըվէի», ասում էր իր մակումն ու մէքաշ սուլթան դառնում. ամա սուլթանի օրը վուր միտն էր բերում ու թախտ կորցնելու ահը սիրտը ննգնում, ինքն իրան ամանչում էր իր տուտուց մուկերեմէն ու իր գլխի վրա ծիծաղում. իժում էլի ժամացիւքը ձեռին վիկալնում ու «Ցէր մի գարձուցմներ գերեսս քո յինէն» կարդում: Հիդն էլ իր մախմուր թէչերավուր Վարինկէն չուստ չուստ կանֆեոտնիր տուն բերում նրա համա ու էնէնց ուստութենով թաւալա անում, վուր կանֆէտը բերանն էր գնում ու սիրեկան ձեռի զուլը պօչներուն մնում:

«Քի պէս ոչով չի ըլի Վարինկա ջան», ասում էր Ալէքօն:

«Քի պէս մարդ ոչով չի ունենայ Ալէքօշա ջան», ասում էր Վարինկէն:

Ու կցվում էր փարղի էգնէն պառաւ մարթու ու ջհէլ կնգայ սէրով ձէոն ու պաչը:

Ով դուք Վարինկի ղօնաղ կնդիրք ու ախչըկիրք, ով դուք գեներալ դամէք, դուք վուր աչխըրքումն էլ ոչով չը թողիք, հէնց էդ գիշեր առանց բամբասելու, դուք վուր հիմի ծանրբաբայի լօտօ, բեզիկ ու ռամս իք խաղում, ինչ իք տեսնում, թէ հէնց էս սահաթիս ձեր էշախն ինչ է պատահում:

Հայ թէ գուիք, վուր փարղէն մէ բաշ յիդ քաշվի ու ձեր անգաժ իմանաք թէ էնդանց ինչ ձէն է գալի, ձեր աճկով տեսնիք թէ ձեր նեժնի խաղխաիկա Վարինկէն ու իր մարթ ապա Ալէքօն վունց ին մէկ մէկու փաթըթած կանդնած գանէրումն ու քաղցր քաղցր պաչուի անում:

Հայ թէ ձեռաց կու ծիծաղէիք ու քրքէիք, հայ թէ խօսէլու մարաքա կու շինէիք ձեր համա: Ամա ոչով չի դիդի, խալի միմն մարաքէքը էս սահաթիս Վարինկէն ու Ալէքօն ունին ձեր վրա սարքած:

Էսէնց է, ինչքան էլ հեղնաք ու ուրիշին բամբասիք, ձեր օրումն էլ չիք տեսնի թէ ձեր քիթի տակին ինչ է անց կենում ու ձեզ էլ վունց ին բամբասում:

(Կը շարունակուի)

սատանի տարածվել ամբողջ գաւառի կենդանիների մէջ, այն ժամանակ գաւառապետը հրամայեց Ախալքալաքի մէջ պօլիցիականներին տնից տուն շրջել և ում կովը կամ եզը սատկում էին ժանտախտից, իսկոյն տանեն քաղաքից 2—3 վերստ հեռաւորութեամբ և սաժէնի խորութեամբ հողը փորելով, առանց կենդանու կաշին քերթելու թաղեն, և լէշի վրա կիր ածեն հողի հետ միասին խառնած: Բայց այդ հրամանն էլ դժբաղդաբար ճշդութեամբ չէր կատարվում:

Գուցէ անդրկովկասեան ոչ մի գաւառում չեն պատահում այդքան գողութիւններ, ծեծ և սպանութիւններ, ինչքան Ախալքալաքեան գաւառում: Անդադար լսում էք թէ այս կամ այն տեղ աւազակութիւն է պատահել: Եւ մինչև որ վիրաւորվածը և կողոպտվածը ինքն չը բռնի աւազակին և չը յանձնի նրան վարչութեանը, հազիւ թէ ինքն վարչութիւնը կը որոնէ աւազակին:

Ախալքալաք գաւառի մեր տնտեսական կարճ նկարագիրը վերջացնելու համար, պէտք է աւելացնենք որ ժողովուրդը սաստիկ հարստահարված է հողատէրերից, որոնք խեղճ հողագործներից այնքան շատ հարկ են առնում, որ խեղճերին բոլորովին աղքատացնում են, և մինչև պահանջածը չը տան, չեն թողլ տալիս որ կասեն ցորեն և գարի: Ձմեռը գալիս է և երկրագործը անգործ է մնում, ողբում է իր վիճակը և ոչ մի տեղից օգնութիւն չէ ստանում, այնպէս որ գարունը գալուն պէս շատ անգամ չունի մի հատիկ սերմ որ ցանի.... Այդ հարստահարութիւնները և ձնշումները որ մեր գիւղացին կրում է մեծ մասամբ իր ազգակէր հայրենակից կալուածատէրերից, գուցէ պատճառ են լինում, որ գիւղացու մէջ արմատացած է սաստիկ անհոգութիւնը դէպի իր տնտեսական օգուտները: Անասունները անխնայ ոչնչանում են, և ոչ ոք չէ հոգում նրանց պահպանելու համար, կամ եթէ անտառի մի ծայրում պատահմամբ կրակ է ընկնում,—անհոգ թողնում են որ կրակը տարածվի ամբողջ անտառում, մինչև որ կրկին մի որ և է բաղդի բերմամբ ինքն հանգչում է:

Բագրատ Պճճիկեան

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Փետրվարի 10-ին

Մտադիր եմ մի քանի խօսք ասել Երևանի սուրբ Գայեանեան օրիորդաց ուսումնարանի մասին: Օրիորդաց ուսումնարանի շէնութիւնը, որ վարձով է բռնած, գտնվում է Պօղոս և Պետրոս եկեղեցու մօտ և շատ անյարմարաւոր տուն է, որ բաղկացած է չորս սենեակներից, որոնցից մէկում բնակվում է վարժուհին, միւսը աշակերտուհեաց սեղանատուն է և մնացած երկուսը դասատուններ, որտեղ աշակերտուհիք դրեթէ միմեանց վրա են նստած: Երեխայից համար խաղալու տեղ չը կայ: Դասատուններին պատուհանները, որոնք հազիւ երկու արշին բարձրութիւն ունեն գետնից, նայում են փողոցի վրա, որ Երևանի գլխաւոր ճանապարհն է: Ամառը, երբ նրանք բաց են լինում, դասատունները լցվում են թոզով և բացի այդ փողոցից միշտ զանազան ձայներ են լսվում՝ սայլապանի եզներին քշելը, գիւղացիների զարհուրելի ճիչյունները և ուսուցչի դասերը միասին են աւանդվում մանուկ օրիորդներին: Մ ի խ ի թ ա ր ա կ ա ն երևոյթներ շատ են պատահում այդ ուսումնարանի մէջ՝ պատահում է որ աշակերտուհիներին ճիչյուններ են տալիս, իսկ ես ականատես եմ եղել, ինչպէս ուսուցիչներից մէկը աշակերտուհիների երեսին տետրակով խփել է և նրանցից մէկին, ականջից քաշելով, տարել է նախասենեակում չոքացրել: Պատմում են, որ նոյն ուսուցիչը մի աշակերտուհու ականջը այնպէս էր քաշել, որ խեղճի ականջը արիւնոտել է: Ուսումնարանի գլխաւոր վարժուհին ոչ թէ միայն ոչինչ կրթութիւն չէ ստացել, այլ և անտեղեակ է ձեռագործի հմտաւոր կանոններին: Ես տեսայ այս տարի աւարտող երկրորդ դասատան աշակերտուհու կարած թաշկինակի չորս կողմը, որ բոլորովին մանկական կար է, մի ուրիշ աշակերտուհու անկանոն կեղծ չուլքի գործելը, իսկ չքեղ ձեռագործերը ուշադրութեան անգամ արժանի չեն: Այդ կողմից Վ. Ագուլեցւոյ օր. ուսումնարանը կարող է պարծենալ շնորհիւ տ. Զարուհի Գուլամեանի, որ չքեղ ձեռագործը կատարելութեան է հասցրել, իսկ ինչ կը վերաբերի հասարակ կարին և ձևին, այնտեղ էլ անհետացած է: Ուսումնարանի տեսուչը Յովսէփ քահանայ Մելքեանցն է, որ մի և նոյն ժամանակ կրօն է աւանդում և եթէ չեմ սխալվում հայոց լեզու բ ա ր ձ ր դասատան մէջ: Ինձ զարմանալի է թվում, թէ ինչպէս է արժ. հայր Յովսէփը տեսուչ նշանակուել է, և ինքն ինչպէս է ընդունել այդ պաշտօնը: Իմ կարծիքով մի տեսուչ, որ յանձն է առնում մի ուսումնարան կառավարել, գոնեա միջնակարգ ուսում ստացած պէտք է լինի, գոնեա իւր տեսչութեանը յանձնած ուսումնարանի պրօգրամի չափ պէտք է իմանայ, ծանօթ պէտք է լինի գոնեա մի որ և է օտար լեզուի հետ, իսկ օրիորդաց ուսումնարանի ներկայ տեսուչը իւր ուսումը ստացել է Էջմիածին միջին դարերում և ոչ մի օտար լեզուի հետ ծանօթ չէ: Ձեմ կասկածում արժանապատիւ հօր բարի ցանկութիւնը, եռանդը և այլն, միայն սոքա տեսչի համար բաւական չեն: Տեսուչը պէտք է ուղղութիւն տայ ուսումնարանին, առաջնորդէ մանաւանդ մեր ներկայ անփորձ ուսուցիչներին, պէտք է հսկէ նոցա աւանդած առարկայի վրա, նոցա դասատուութեան եղանակի վրա և այս բոլորի համար գիտութիւն է հարկաւոր: Եթէ մի ուսուցիչ աւանդէ աշակերտուհիներին, որ Պեկինը Միացեալ նահանգների քաղաքն է, իսկ Նիւ-Եօրկը Չինաստանի թագաւորանիստ է, ինչ պէտք է անէ դասին ներկայ գտնուող տեսուչը, եթէ աշխարհագրութիւնից տեղեկութիւն չունի: Ի՞նչ պէտք է հասկանայ եթէ թուաբանութիւնից կամ ռուսաց լեզուից սխալ դասախօսութիւն լինի: Բաւական չէ, որ օրիորդները գեղեցիկ երգեն, հանդէսներին կարդան եկեղեցու մէջ, դա մի մարդու գործ է, դա երգեցողութեան ուսուցչի գործ է, դա կը նշանակէ թոզ փչել հասարակութեան աչքերին: Ուսումնարանը հազար ցաւ ունէ հոգալու, ուսումնարանին հարկաւոր է կրթուած տեսուչ: Չը մոռանանք, որ բացի մեր օգուտը, բարեխնամ տէրութիւնն էլ պահանջում է, որ մենք ունենանք հասկացող, գոնեա միջնակարգ ուսում ստացած ուսուցիչներ, ուր մնաց թէ տեսուչ, եթէ այդպիսին ունի ուսումնարանը: Նորին վսեհափառութիւնը, այս հանգամանքները երևի ի նկատի ունենալով, Երևանի թեմական դպրանոցը և քաղաքիս մէջ գտնուող երկսեռ ծխականները յանձնել է պ. Ս. Բէգնազարեանի տեսչութեանը: Բայց պ. Ս. Բէգնազարեանը դեռ չէ վարում օրիորդաց ուսումնարանի տեսչի պաշտօնը և կարծեմ այն պատճառով, որ հայր Մելեանը մի նախկին կոնդակով նշանակվել է տեսուչ և այս հանգամանք տեղիք է տալի կասկածների: Մի կողմ դնելով այն իրողութիւնը, որ երկրորդ կոնդակը ոչնչացնում է առաջինը, եթէ պ. Ս. Բէգնազարեանին յայտնի է օրիորդաց ուսումնարանի դրութիւնը, եթէ իւր վրա զգում է որ և է պարտականութիւն, որ և է պատասխանատուութիւն, նա պէտք է դիմէ բարձր հոգևոր իշխանութեանը բացատրութեան համար: Սա պարտականութիւն է և եթէ այդ պարտականութիւնը մինչև այժմ չէ կատարվել, յոյս ունենք, որ այժմ գոնեա կը կատարվի: Այս պարտականութիւնը կայ և թեմական դպրանոցի հոգաբարձուաց վրա, որովհետև ինչպէս Բէգնազարեանին յանձնած է քաղաքիս բոլոր ծխականների տեսչութիւնը, նոյնպէս էլ հոգաբարձութիւնը ծխականների յանձնած է թեմական դպրանոցի հոգաբարձութեանը՝ կոնդակի համեմատ:

Յ. Տէր-Գրիգորեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս փետրվ. 10

Ձեր լրագրի անցեալ տարվայ վերջին համարները և ներկայ տարվայ առաջին համարները կարդալով, ամենայն մի անհատի սիրտը, ինչ ազգից և լինէր նա, որ ունի գեթ մարդկային զգացմունք, սեղմվում է և ճմլվում, իմանալով այն թշուառ դրութիւնը, որի մէջ այսօր մեր թիւրքիահպատակ եղբայրները գտնվում են, կրելով անտանելի նեղութիւններ և տանջանքներ ու տեսնելով այն աննկարագրելի դրութիւնը, որ՝ այո, միայն անասուններին կը վերաբերէ և ոչ մարդու:

Մինչդեռ մենք, ռուսահպատակ հայերս պետութեան հզօր իշխանութեան հովանաւորութեան տակ վայելում ենք մարդկութեանը յատուկ կեանք, թէ տնտեսականութեան և թէ բարոյական զարգացման մէջ առաջ ենք գնում, մեր եղբայրները Թիւրքիայի իշխանութեան տակ անտանելի բարբարոսութեանը ենթարկված՝ ընկնում են թէ տնտեսական և թէ բարոյական կողմից: Մեզանից շատերը մինչև այժմ համոզված էինք, թէ հայերը Թիւրքիայում ազատութիւն են վայելում, թէ նոքա սահմանադրութիւն ունեն և աւելի կարող են առաջադէմ լինել, քան թէ ռուսաստանցի հայերս: Բայց դժբաղդաբար այդ բոլոր երևակայական ցնորք էր, որ տարածվեցաւ մի քանի անձինքների ջանքերով, և այժմ այդ օդաբանութիւնները ցրվեցան, «Մշակի» անցեալ տարվայ յօդվածներով: Այո, «Մշակը» չը ծածկելով ճշմարտութիւնը, դուրս բերեց խոհեմութեամբ հայ հասարակութեանը մեր թիւրքիաբնակ եղբարց թշուառ վիճակի նկարագիրը, այն եղբարց, որոնք մահմետականութեան անտանելի լծի տակ բոլորովին ոյժից սպառվել են: Պէտք է ասել, որ «Մշակը» առաջինը եղաւ մեր լրագրութեան մէջ, որ քարոզում է հայերին մարդկային իրաւունքները, բացատրում է նոցա թէ ինչ դրութեան մէջ հպատակը հաւատարիմ մնալ պարտաւոր է իր պետութեանը, բայց երբ, նոյն իսկ կառավարութեան հրամանով, կառավարութեան թելադրութեամբ՝ կողոպտվում են հպատակների կայքը, յափշտակվում են դաշտերը, անարգվում են ընտանիքները և եկեղեցիները, և վերջապէս ոտնակոխ են լինում մարդկային ամենասուրբ իրաւունքները,—արդէն չափն անցնում է, պէտք է ձայն բարձրացնել, աղաղակել՝ մենք ես մարդիկ ենք, պէտք է մենք էլ վայելենք մարդկային իրաւունքները:

Թող մեր հոգևորականութիւնը նայէ «Մշակի» վրա հակակրական հայեացքով, թող այդ լրագրի ուրիշ թշնամիներ բազմանան և աշխատեն նրան վնասել,—փոյթ չէ: Յոյս ունենք որ «Մշակը» կը շարունակէ իր առաջվայ ընթացքը...

Մեզ հետաքրքրում է հետևեալ հարցը՝ արդեօք մեր ազգայնոց մէջ չեն գտնվի անձինք, որոնք ծանօթացնէին քաղաքակրթված աշխարհի լրագրութիւնը «Մշակի» վերջին ժամանակի յայտնած մտքերի հետ, այդպիսով նրանց ուշադրութիւնը դարձնելով մեր ազգի վրա:

Միթէ մեր ազգը արժանի չէ Եւրոպայի համակրութեան, մի ազգ, որ կրել է միշտ և կրում է մ ա ր դ կ ո ւ թ ե ա ն և ք ր ի ս տ ո ն է ո ւ թ ե ա ն անունով ամենայն տեսակ չարչարանքներ, մի ազգ, որ ընդունակ է դառնալ լուսաւորեալ աշխարհի արժանի աշակերտ և տարածել եւրոպական ուսումը Փոքր-Ասիայի մնացած ազգութիւնների մէջ....

Արդեօք Կ. Պօլսի հարուստ հայ վաճառականները և հայ էֆէնդիները և նոյնպէս հայոց հոգևորականութիւնը կարողացան հասկանալ որ իրանց ազգը Թիւրքիայում թշուառութեան և ոչ թէ երջանկութեան մէջ է.... Ցաւելով պէտք է ասենք որ մինչև այժմ չեն հասկացել, կամ չեն ուզում հասկանալ: Որպէս Թիֆլիսի հայ վաճառական, խորհուրդ եմ տալիս մեր հայ վաճառականներին ուշադրութեամբ կարդալ «Մշակի» վերջին ժամանակի թերթերը, որպէս զի պարզ հասկացողութիւն կազմեն իրանց ազգի ցաւալի դրութեան վրա, երբէք չը հետևեն Կ. Պօլսի հարստացած վաճառականների օրինակին, և եթէ հարկը կը պահանջէ՝ օգնեն հայրենիքին և ազգին:

Հայ վաճառական

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մենք ստացանք մի նամակ ՄՕԶԴՕԿԻՑ ռուս «Терскія Вѣдомости» լրագրում տպված յօդուածի առիթով, որի մասին մենք յիշեցինք մեր լրագրի 4-որդ համարի առաջնորդող յօդուածում: Միւս անգամ կը տպենք նամակը:

—

Այս օրերս քննվում էր ԹԻՖԼԻՍԻ Ատենական Պալատա, դատաստանական բարձր կայարանում, բժիշկ Տէր-Աստուրօվի գործը, որի մասին մենք ուրիշ անգամ կաշխատենք խօսել:

—

ԹԻՖԼԻՍԻ Դումայից նոր ընտրված քաղաքային վարչութեան անդամներ, պ. պ. Մ ա տ ի ն օ վ և Գ օ լ ո ւ խ ա ն օ վ, մտան արդէն իրանց պաշտօնի մէջ և փետրվարի 14-ի Դումայի նիստի ժամանակ մենք տեսանք նրանց վարչութեան անդամներին նշանակված նստարանի վրա:

—

«Մշակի» խմբագրութիւնը իրան պարտաւորութիւն է համարում յայտնել, որ «Մշակի» առանձին համարները ծախվում են պ. Ծ ա տ ո ւ ր ե ա ն ի խանութում և Զ. Գրիգորեանցի գրավաճառանոցում: Իւրաքանչիւր համարի գինն է 7 կօպէկ:

—

Կովկասեան սարերի վրա ընկած խոր ձիւները, որոնք արգելք եղան այս վերջին ժամանակներին Ռուսաստանի և Անդրկովկասի մէջ փօստային կանօնաւոր երթևեկութեան, այժմ փոքր ի շատէ խտտակված են և տեղ տեղ բացված են ձիւնի մէջ մի սայլի լայնութեամբ շաւիղներ, այնպէս որ մի քանի ուշացած փօստեր արդէն հասան մեզ:

—

«Кавказъ» լրագիրը պատմում է որ ԶԱՔԱԹԱԼԵԱՆ վիճակի Ջարա գիւղի բնակիչները (լեզգիները) քանի մի ֆանատիկօսների դրդմամբ հրաժարվեցան մ ի լ ի ց ի ա յ ի կազմվելուն մասնակցել: Վիճակի մնացած ազգաբնակութիւնը ոչ թէ միայն ընդդիմադրութիւն չարաւ իր միջից միլիցիայի կազմվելուն, բայց և լեզգիների թւում գտնվեցան այդ զօրքը մտնելու բազմաթիւ կամաւորներ: Ջարա գիւղի մէջ պատահած անկարգութիւնը քննելու համար, ուղարկվեցաւ Թիֆլիսից գեներալ Ֆրանկինի:

—

Մենք լսում ենք որ Կովկասեան սարերի վրա ճանապարհները կրկին կապվել են:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ Կ. ՊՕԼՍԻ ԿՕՆՖԵՐԵՆՑԻԱՅԻՑ ՅԵՏՈՅ

Կ. Պօլսի կոնֆերէնցիան վերջացաւ յունվարի 8-ին (20-ին) ռուս դեսպան գեներալ Իգնատիէվի ճառով, որի մէջ նա յայտնեց թէ քրիստոնեաների ամենափոքր ձնշում Թիւրքիայի կողմից՝ կը համարվի Եւրոպայի (այսինքն Ռուսաստանի) կողմից Թիւրքիայի դէմ պատերազմ յայտնելու առիթ: Նա իր ճառի մէջ պահանջեց առանց որ և է յետաձգութեան ռ ա յ ա ն ե ր ի դրութեան բարւոքելը: Նա ցոյց տուեց Թիւրքիային իր պարտքերը ճշդութեամբ վճարելու անհրաժեշտութիւնը: Վերջապէս նա ցանկութիւն յայտնեց, որ Թիւրքիայի խորհրդատուները առիթ չունենան փոշմանվել իրանց վարմունքի պատճառով և կորցնել այն պայմանները, որոնք նոցա կարծիքով ապահովացնում էին «Օսմանեան պետութեան գոյութիւնը և կայսրութեան երկրի ամբողջութիւնը:»

Յունվարի 19-ին (31-ին) ռուսաց պետական կանցլէր Գորչակօվ առաջարկեց եւրոպական պետութիւններին իր շրջաբերականը, որի մէջ նա պարզ ասում էր, թէ Թիւրքիայի մերժումը ընդունել կոնֆերէնցիայի առաջարկութիւնները, պատճառ եղաւ արևելքում գործերի դրութեան վատանալուն և որ այժմ հարկաւոր է ժամանակը ապահովացնել պահանջումների կատարումն:» Շրջաբերականի մէջ ասված է թէ Ռուսաստանը կը կամենայ իմանալ գործունէութեան ի՞նչ եղանակին դիտաւորութիւն ունեն հետևել եւրոպական պետութիւնների այն կաբինէտները, որոնք մինչև այժմ Ռուսաստանի հետ համաձայն էին գործում:

Այդ ժամանակ քանի մի փոփոխութիւններ պատահեցան թէ Թիւրքիայում թէ Սերբիայում: Հեռագիրը հաղորդեց մեզ թէ մեծ վէզիր Միդհաթ-փաշան հրաժարեցրած է իր պաշտօնից և աքսորված է, թէ մինչև անգամ վախենում են որ սուլթանը չը խելագարվի: Սերբիայում, ինչպէս հաղորդում էր նոյն հեռագիրը, յանկարծ ծնունդ առաւ մի ա ն գ լ ի ա կ ա ն կ ո ւ ս ա կ ց ո ւ թ ի ւ ն և սերբիական պաշտօնական «Истокъ» լրագիրը յայտնեց որ առանց դաշնակիցների անկա-

րելի է մտածել պատերազմի վրա: Անգլիան էլ իր կողմից պատասխանեց Գօրչակօվի շրջաբերականին թէ «կը պատասխանենք այն ժամանակ, երբ կիմանանք միացած պետութիւնների հայեացքները:»

Մի և նոյն ժամանակ Հավասի հեռագրական ընկերութիւնը հաղորդում էր այն լուրը, թէ՝ «եւրօպական պետութիւնները միայն այն ժամանակ կը պատասխանեն Գօրչակօվի շրջաբերականին, երբ խաղաղական պայմանների կապելը Թիւրքիայի և սլավօնական իշխանութիւնների մէջ կատարված իրողութիւն կը համարվի:»

Վերջապէս փետրվարի 12-ին Թիֆլիսի լրագիրները ստացան հետեւեալ հեռագիրը, որի միտքը կարող է համարվել անուղղակի պատասխան Ռուսաստանի կողմից Անգլիայից տուած անուղղակի պատասխանին՝ «Agence Générale Russe» լրագիրը ասում է թէ եւրօպական պետութիւնները կամենում են աժեն տեսակ արգելքներ դնել Ռուսաստանի ընթացքին, որ կը կամենար հանել արեւելեան խնդրի վերջաբանութեանը: Լրագիրը աւելացնում է որ Ռուսաստանը, այնուամենայնիւ չէ կարող անշարժ և անտարբեր մնալ և վճռեց վերջապէս ազատ և անկախ գործել:»

Մենք այս յօդվածի մէջ բաւականացանք կօնֆէրէնցիայից յետոյ պատահած ամենախոշոր քաղաքական անցքերը պատմելով, առանց աւելացնելու մեզանից որ և է դատողութիւն:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Կ. Պօլսից հեռագրում են փետրվարի 21-ից որ Թիւրքիայի և Չէրնօգօրիայի մէջ զինադադարը երկարացրած կը լինի դարձեալ տասն և չորս օրով, աչքի առջև ունելով որ խաղաղական բանակցութիւնները դեռ վերջացած չեն:

—փետրվարի 22-ից հեռագրում են Բերլինից Միջազգային Հեռագրական ընկերութեան միջնորդութեամբ, որ Բայխստագի բացման ճառը յայտնում է որ թէև կօնֆէրէնցիան չը կարողացաւ ստիպել Թիւրքիային զիջումներ անել, բայց այնուամենայնիւ, նա այն օգուտն ունեցաւ որ գարանտիաների հարցի մէջ համաձայնութիւն հաստատեց մեծ պետութիւնների միմեանց մէջ: Այսպիսով խաղաղութեան յոյսը հաստատվում է, մինչև անգամ եթէ Թիւրքիան իր սեփական կամքով չիրագործէր վերանորոգութիւնները: Գերմանական տէրութիւնը դիտաւորութիւն ունի ապագայում իր ազդեցութիւնը գործ դնել՝ Թիւրքիայի քրիստոնեաներին պաշտպանելու համար, պահպանել եւրօպական խաղաղութիւնը և լաւ յարաբերութիւնները դէպի դաշնակից և բարեկամ պետութիւնները:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Անդրկովկասի մի հայաբնակ քաղաքի օրիորդաց դպրոցի տեսուչ-քահանան աքսորեց Նորբ-բուսս դպրոցից մի վարժուհի, որ ամսական 7 բուբլ վարձով դպրոցում երկու առարկայ էր սովորեցնում, և այդ ռոճիկով համեստ ապրում էր: Խեղճ օրիորդը, որ մի որբ աղջիկ էր, մոլորված, քաղցած, առանց կտոր հացի մնալով և չը գտնելով մի այլ պարապմունք ոչ այնքան բազմամարդ քաղաքում, մտաւ այժմ հասարակաց տունը:

***

Մեր անցեալ տարվայ բաժանորդներից ոմանք գրվեցան մեր լրագրին յուլիս ամսից 1876 թւի, մինչև յուլիս ամիսը 1877 թւի, ուղարկելով հինգ բուբլ: Բայց որովհետև մենք այժմ սկսեցինք հրատարակել մեր լրագիրը շաբաթը երկու անգամ և կէս տարվայ գինը 4 բուբլ է, իսկ ամբողջ տարվանը 7 բուբլ,—ուստի խնդրում ենք այդպիսիներից, եթէ կամենում են ստանալ մեր լրագիրը միայն մինչև յուլիս ամիսը ներկայ 1877 թւի՝ բարեհաճեն աւելացնել 1 բուբլ (մենք հաշւում ենք որ կէս տարվայ երեք բուբլ արդէն ստացել ենք): Իսկ եթէ ամբողջ տարով են ուզում գրվել, այսինքն մինչև յունվար ամիսը 1878 թւի, (հաշւելով դարձեալ որ 3 բուբլ ստացած ենք),—թող բարեհաճեն ուղարկել դարձեալ 4 բուբլ:

***

Երբ որ «Մշակի» այս համարը արդէն պատրաստ էր, մենք ստացանք Վանից շատ անմխիթար լուրեր փոքր-Ասիայի հայերի թշուառութեան մասին: Կաշխատենք միւս համարներում տպել Վանից ստացած նամակներից մի քանիս:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՍԱԼԻՑԻԼԵԱՆ
միջոց ատամների համար
Լ. Է. ԱԴԻԼՀԱՅՄ
ատամնաբոյժի

Փորձված լինելով բժշկական պրակտիկայով, սալիցիլեան պրեպարատները, բժշկական առաջին հեղինակութիւնների հետազօտութիւնների շնորհով ստացան մեծ անուն, որպէս առողջապահական ամենալաւ միջոցներ բերանի և ատամների համար, առաջարկվում են հեղուկի (բերան ողողելու համար) և ատամների փօշիի ձևով, Նրանով են յայտնի, որ պահպանում են ատամները փչանալուց և ոսկորի փտելուց, առաջ են առնում ատամների վրա քարի կազմվելուն, այժ են տալիս ծնոտին և բերանին հաճելի թարմութիւն են տալիս:

Գինը ատամների սալիցիլեան

էլեկսիրի	1 ր. 25 կ.
» » փօշիի	1 » 25 »
» » պաստայի	1 »
» » մաստիկի (ատամները պլօմբելու համար)	1 »
» ատամների կաթիլներ. » »	50 »

Այդ արդիւնքը օպտով և մաս մաս ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ Յ. Ս. ԾՈՒՐԻՆՕՎԻ և ընկ. մօտ:

Въ Тифлисѣ у Цуринова 2 (12)

Մի ՕՐԻՈՐԴ,—որ եկած է Օդէսսայից, և նոյնպէս ՎԻԷՆՆԱՅՈՒՄ է եղել,—լաւ ռեկօմենդացիայով ռուսերէն, ֆրանսիերէն, իտալերէն, գերմաներէն և անգլիերէն լեզուները իմացող, կամենում է կամ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, կամ Թիֆլիսից դուրս, դաստիարակի (գուվերնանտկայի) կամ կօմպանիօնի տեղ ստանալ, կամ նոյնպէս պարապմունք ունենալ գրավաճառանոցում և կամ վերջապէս ընթերցարանում:—Հասցէի մասին հարցնել «Մշակի» խմբագրատան մէջ:

1—3

ՊՐՕՎԱՆՍԱՅԻ իսկական ՁէԹ, ֆունտը 60 կօպէկ:

ԸՆԴՈՒԶԻ ՁէԹ ֆունտը 40 կօպէկ:

Կարելի է ստանալ Ա. ՑՈՒՐԻՆՕՎԻ և ընկ. մագազինում, ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ. Въ Тифлисѣ у Цуринова. 4 (8)—1.

Ցանձն են առնում կարճ ժամանակում ՊԱՐԵԼ (տանից անել) սովորեցնել: Հասցէի մասին հարցնել ԾԱՏՈՒՐԵԱՆԻ լամպաների դէպօի մէջ, և Զաքարիա Գրիգորեանցի գրավաճառանոցում: 2—2

Հազարներ անձինքներից երկու սեռի իրանց գեղեցիկ մազերով պարտական են միայն արտասահմանում վաճառվող այնպէս անուանված ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԽԻՆՕԳԻԼԻՑԵՐԻՆԻ ՊՕՄԱԴԱՅԻՆ, որ մազերը բուսնել է տալիս: Այդ պօմադը բժշկական շատ հեղինակութիւններից փորձված է և ունի վկայական թղթեր պ. Կլեչինսկուց որ Վիէննայի Լանդգերիխտի քիմիայի պրօֆէսոր է և նոյնպէս Մօսկվայի բժշկական վարչութեան թոյլտուութիւն. Նա ունէր մեծ աջողութիւն և վերջին ժամանակ հետազօտած էր Մօսկվայի բժշկական վարչութիւնից որ տուեց նրան իր հաւանութիւնը. Կանօնաւոր գործածութեան ժամանակ, մինչև անգամ մազերից մերկ գլուխները ծածկվում են մազերով: Այդ պօմադը պնդացնում է կաշին, պահպանում է մազերը թափվելուց, մազերին տանես է բնական տեսք և փայլունութիւն և իր անուշահոտութեան պատճառով, որ նրա լաւ յատկութիւններից մինն է, կարող է զարդարել ամենաչքեղ տուալէտի սեղանը: Այդ բոլոր յատկութիւնները իմ արդիւնքի, իրաւունք են տալիս ինձ յուսալ Ռուսաստանումն էլ նրա ընդարձակ տարածման և պատուելի հասարակութենից լաւ ընդունելութեանվրա.

ԳԻՆԸ ՄԻ ՇԻՇԻ ՀԱՄԱՐ 2 ՌՈՒԲԼ

իւրաքանչիւր շիշի հետ տրվում է և պօմադի գործածութեան նկարագրութիւնը.

ՊՕՄԱԴ

„PASTA EUGENIE"

Այդ պօմադի հնարող տիկինը որ յայտնիեցաւ «Pasta» անունով, պատիւ ունի յայտնել յարգոյ հասարակութեան որ «Pasta Eugénie» այժմ ստացված է և ծախվում է Թիֆլիսում պ. ԼԱՆԿՕԻ մուզիկային մագազինում, Արծրունու տանը. Վլադիկավկասում պ. ՍԵԳԱԼԻ մօտ, իսկ Ստավրոպօլում պ. ԿՈՒՐԻԼՁԷՆԿՕԻ մօտ, որտեղ ծախվում են և միացած այստեղ յիշված արդիւնքները. Այդ պօմադը չնաշոր է նորանով, որ նրա գործածութեան կարճ ժամանակից յետոյ երեսը իսպառ մաքրվում է զանազան բիծերից, անմաքրութիւններից և խորշերից և ստանում է երիտասարդական հասակին յատուկ թարմութիւնը և գեղեցկութիւնը. Առաջարկվում է այն անձանց որք կամենում են խասկ և սպիտակ երեսի գոյնը ստանալ. Հնարողը երաշխաւոր է պօմադի ներգործութեան հաստատութեան համար. Գրաւական կարող են լինել առողջները համար և այն վկայաթղթերի որք ստացված են թէ Վիէննայի քիմիքօս պրօֆէսոր պ. Կլեչինսկուց, թէ Մօսկվայի բժշկական վարչութեան թոյլտուութիւնը.

ՄԻ ՍՐՈՒԱԿԻ ԳԻՆԸ 1 Ր. 60 Կ.

Որի հետ տրվում է և նրա գործածութեան նկարագրութիւնը.

Իւրաքանչիւր սրուակի վրա ինչպէս մաքերի համար, այնպէս «Pasta» գտնվում է մի առանձին դրօշմ «Ամուրի» պատկերով և հնարողի ստորագրութեամբ որի վրա առնողներին խնդրում ենք ուշադրութիւն դարձնել.

Bertha Ries

Յ. Գ. «Pasta» պօմադը առաջարկվում է և նոցա, որք թէև չունեն զանազան վերև յիշված կաշու հիւանդութիւններ, բայց կամենում են ունենալ խասկ և թարմ երեսի վզի և ձեռքերի գոյնը.

ՁԵՌՔԵՐԻ

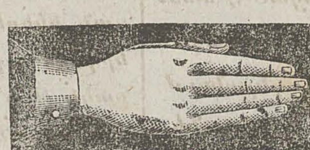

ՊՕՄԱԴ

Այդ պօմադը այնպէս է պատրաստված, որ նրա գործածութենից եսոյ ձեռքերը ստանում են զարմանալի փափկութիւն և սպիտակութիւն.

Սրուակի գինը 1 ր. 30 կօպ.

ՄԱԶԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՆԵՐԿԸ, թէ մուգ խարտեաշ, թէ սև, որ ներկում է 10 րօպէի միջոցում և չէ կորցնում իր տևողութիւնը 6 շաբաթվայ ընթացքում. Արկղիկը 3 բուբլ.

ՏՕԿԱՅԵԱՆ ԲԱԼԶԱՄ, հաստատ միջոց կօշտերի և կաշու կօշտութիւնների դէմ. Սրուակը 60 կ.

47 (50)

ԱՄԵՆԱՀԱՍՏԱՏ ՄԻՋՈՑ

ՓՈՔՐ ԵՒ ՄԵԾ ՄԿՆԵՐ, ԽԼՈՒՐԴՆԵՐ ԵՒ ՄԻՋԱՏՆԵՐ ՈՉՆՉԱՑՆԵԼՈՒ.

ՐԻՍ ԳՈՒՍՏԱՆ ՔԻՄԻՔՈՍ ՊԷՇՏԻՑ

ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՏԱՆ ՀԱՅԹԱՅԹԻՉ

Որ մի քանի արտասահմանեան պալատներից արտօնութիւններ ունի.

Պատիւ ունիմ առաջարկել թէ հասարակութեանը, թէ պ. պ. վաճառականներին ինձանից հնարած ամենաուր և մեծ ներգործութիւն ունեցող միջոցներ՝ մկներ, խլուրդներ և ամեն տեսակ միջատներ, ինչպէս օրինակ սև ուտիճ (տարական) ցեց, մլշիկ, բաղլինջ, լու և այլն, ոչնչացնելու համար. Յիշեալ միջոցները, որք իմ գիւտերն են և ինձանից պատրաստված են, ստացան կատարեալ հաւանութիւն և յայտնի են ամբողջ Եւրօպայում, որի համար և ունիմ վկայաթղթեր.

Այդ միջոցները արժանացան Մօսկվայի բազմարվեստեան հանդիսում 1872 թւին մեծ արծաթեայ մեդալի և Վիէննայի աշխարհահանդիսում 1873 թ. առաջադիմութեան համար մեդալի (Fortschritts—Medaille):

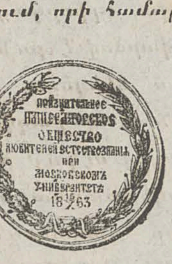

ՀՆԱՐՈՂԸ ԵՐԱՇԽԱՒՈՐ Է ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ.

Մեծ քանակութեամբ առնողներին զիջումն կը լինի.

ԳՆԵՐԸ՝

Մկների և խլուրդների դէմ դեղը մի սրուակի համար 1 ր. 50 կօպ.. փոշին սև ուտիճների, ցեցի մլշիկների և լուերի դէմ 1 բուբլ. Սորա հետ հարկաւոր է առնել և ցանցապէրշի փոքրիկ մեքենաներ իւրաքանչիւրը 60 կօպ.

Հեղուկ բաղլինջների դէմ մի սրուակ 1 ր..

Այդ միջոցը ունի անուշ հոտ, բիծեր չէ անում և յանկարծակի է ներգործում, որի համար երաշխաւոր է գլխաւոր Դէպօ.

Հաստատ միջոց ԿՈՇՏԵՐԻ և կաշու կօշտութիւնների դէմ, մի սրուակ 60 կօպ.

Գլխաւոր դէպօ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ պ. ԼԱՆԿՕԻ մուզիկային մագազինում, Գօլօվինի փողոցում, Արծրունու տանը. ՎԼԱԴԻԿԱՎԿԱՍՈՒՄ պ. ՍԵԳԱԼԻ մօտ, իսկ ՍՏԱՎՐԱՊՕԼՈՒՄ պ. ԿՈՒՐԻԼՁԷՆԿՕԻ մօտ:

Օտարաքաղաքացիները թող բարեհաճեն ճանապարհի ծախսը վճարել յիշեալ միջոցները ուղարկելու համար: Կարող են թէ փողով, թէ փօստի մարկաներով: 47 (50)

Дозволено цензурою 16 Февраля 1877 г. Тифлисъ. Типографія Мартиросіанца. Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ